

MÓNIKA KITTI FARKAS
Università degli Studi di Szeged
farkasmonikakitti@gmail.com

Giacomo Leopardi gondolatai a 19. századi olasz társadalom erkölcsi állapotáról a *Discorso sopra lo stato presente dei costumi degl'Italiani* című értekezésében¹

Abstract.

During the *Risorgimento*, treatises were a popular method among intellectuals to discuss the question of creating the national Italian identity. The aim of this study is to analyse Giacomo Leopardi's treatise *Discorso sopra lo stato presente dei costumi degl'Italiani* (1824-1826, published in 1906) from the perspective of how he saw the morality of Italians in the early 19th century. In his polemical work, Leopardi rejects Madame De Staël's opinion that Italians have corrupt morals. Although he finds the French critic's words unjust, he has to recognise that Italians cannot become a united nation due to their alienation from Nature and loss of illusions: society is now decayed. Leopardi's pessimism leads him to present the Italian people in a negative, almost cynical manner, essentially highlighting their faults.

Keywords: Risorgimento, Giacomo Leopardi, moral philosophy, Risorgimento treatises, national identity

A nemzeti egység és identitás megformálása, a társadalom morális fejlődése és a nemzetkarakter kialakítása a *Risorgimento* legfőbb megoldásra váró szociális, kulturális és ideológiai problémája volt. A különböző politikai pártok által képviselt nézetek gyakran szöges ellentétben álltak egymással. Szicíliában autonóm törekvések voltak jellemzőek, Piemont eleinte az északi területek egységére koncentrált, majd a *risorgimentós* évtizedek során egyre inkább a teljes félszigetet érintő expanziós diplomáciai-katonai műveleteket folytatott, míg a Pápai Államban az egyházfő és a klérus által képviselt konzervatív kormányzás megőrzésére törekedtek. A társadalmi egység megformálásában alapvető problémát jelentett annak eldöntése, hogy a félsziget állampolgárai közötti kohéziót már létező történelmi és kulturális szegmensekre kell-e építeni (ilyen lehet például a Római Birodalom egész Mediterráneumot uraló ereje vagy a

¹ A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-SZTE-56 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

többévszázados irodalmi hagyomány) vagy teljesen új megközelítéssel, „eszközökkel” kell a nemzeti identitást megformálni, úgymint például a romantika és a nacionalizmus korában felértékelődött hazafias helytállás és patriotizmus eszméje. A korszak értelmisége és politikai elitje további lehetséges nemzetformáló tényezőként tekintett a kialakítandó közös nemzeti nyelvre, a politikai és közéleti szerepvállalásra, a családi- és magánéletben való példamutató életre, illetve a tanítói-nevelői hivatásra. A nemzetkarakter szorosan kapcsolódott a nemzettudat kérdéséhez: mindez nemcsak a más nemzetekkel szemben való önmeghatározásban volt jelentős, hanem a korabeli Itália nemzetközi megítélésének javításában is. Bár a félsziget természeti, történelmi és monumentális kincseit a *Grand Tour* utazói méltatták, az olaszok gyakran sztereotípiák kapcsán jelentek meg az európai kulturális térben. (Patriarca 2010: 12-13.)

A nemzeti egységgel és az olasz identitással kapcsolatos kérdések megválaszolását tűzték ki célul a korabeli értekezések. Az e témákat feldolgozó traktátusok elvitathatatlan hatást gyakoroltak a *Risorgimento* kulturális és társadalmi fejlődésére, illetve a közvélemény, a közgondolkodás, vagyis az *opinione pubblica* formál(ód)ására. A *Risorgimento* első felének legkiemelkedőbb gondolkodói – úgymint Manzoni, Pellico, Gioberti, Balbo és d’Azeglio – által írt művek a 19. századi Itália társadalmának, a számára legmegfelelőbb államformának problémájára vagy éppen az egyház szerepének kérdésére keresték a választ, egyúttal teret engedve a saját ideológiájuk bemutatásának. Az *Osservazioni sulla morale cattolica*ban (1819) Manzoni kifejti, hogy a katolikus egyház joggal tekinthető a morál védelmezőjének, ugyanis csak a hit által irányított erény képes tökéletesíteni a társadalmi morált. A katolikus morál nem pusztán az egyén tisztességes életében játszik fontos szerepet, hanem az *impegno civile*, vagyis az állampolgárok által vállalt kötelességek és a nemzeti egység alapját is jelenti. Pellico az 1834-ben megjelent *Dei doveri degli uomini*ben hazafias-keresztény alapokra helyezte, pozitív szemléletű erkölcsfilozófiai intelmeket fogalmaz meg, amelyek bár a *Risorgimento* ideálját tükrözik, ezeken keresztül Pellico nem pusztán a patrióta magatartás egyik lehetséges mintáját akarta meghatározni, hanem tágabb értelemben hirdette, hogy az olasz társadalom boldogsága kizárólag a keresztény hit és alázatosság által érhető el. Traktátusának középpontjában a *dovere* fogalma és ideálja áll, amely kétféle elkötelezettséget jelent: egyrészt a hazafias magatartást, másrészt a vallásos lelkiületet. A szerző szemléletében ezek együttesen alkotják az Itália egyesítéséért zajló küzdelem alapját. Gioberti 1843-ban jelentette meg a *Del primato morale e civile degli italiani* című traktátusát, eszmefuttatásának középpontjába azt a gondolatot helyezve, hogy minden nemzet között az olaszok rendelkeznek kizárólagos módon a *primato*, az elsőbbség, az erkölcsi és kulturális fölény erényével. Álláspontja megalapozottságát abban a tényben látta, hogy Itália a keresztény hit igaz örököseként és a pápaság székhelyének őrzőjeként

természetes módon rendelkezik azzal a felhatalmazással, amely által megkülönböztetett, előkelőbb szerepet tölt be a nemzetek között. (Gioberti 1932: 41-42.) Balbo *Delle speranze d'Italia* (1844) című műve Gioberti értekezésére adott válaszként született meg: Balbo elvetette az egyház és a pápa világi hatalmát, illetve a *primato* elvét, helyette egy antiklerikális és a félsziget államainak vezetői által irányított konföderáció létrehozását javasolta, amelyben az *opinione pubblica* töltené be azt a funkciót, amelynek segítségével az olasz nép nemzettudata és erkölcsi állapota fejlődhet. Az 1840-es évek harmadik kiemelkedő értekezése d'Azeglio *Degli ultimi casi della Romagna* 1846-ban megjelent munkája volt, amelyben látszólag a Pápai Állam fennhatósága alá tartozó területen 1845-ben kitört, de sikertelenül végződött forradalmat mutatja be. Valójában művét XVI. Gergely pápa elleni „vádbeszédként” használja, aki – az „invektíva” fogalmazása szerint – konzervatív kormányzásával politikai, társadalmi, gazdasági és morális elmaradottságban tartja Romagna lakosságát.

Ezek előzményének tekinthető, mégha számos különbséget is mutat velük, Leopardi *Discorso sopra lo stato presente dei costumi degl'Italiani* (1824-1826, első megjelenés: 1906) című munkája. A jelen tanulmány vizsgálati tárgya e traktátus morálfilozófiai és az olasz egységgel összefüggő kérdései: pl. milyen az ideális társadalom és állam?, létezhet-e a nemzet erkölcs nélkül?, a szerzők mennyire tartották lehetségesnek a társadalom fejlődését?, avagy mennyiben vetítették előre azokat a pontokat, amelyek a későbbi létrejött egységes államban valóban társadalmi és kulturális problémává váltak, és amelyek így a *Risorgimentó*ban való családítás alapjául szolgáltak?

A kor értekezéseitől eltérően Leopardi nem politikai programot fogalmaz meg: elsődleges feladatának Itália morális állapotának feltérképezését és értelmezését tartja. Gondolataival nem szólítja csatasorba az olaszokat, nem buzdítja őket politikai-közéleti szerepvállalásra: jóval tágabb, történelemfilozófiai és metafizikai síkon értelmezi a korabeli olasz társadalom erkölcsi állapotát. Értekezése iránymutatás, amelynek segítségével az olaszok egyrészt felismerhetik az egykori dicsőség és a 19. századi elnyomott Itália helyzete között tátongó szakadékot, másrészt felébredhet bennük a vágy arra, hogy visszavezessék Itáliát az erény és az erkölcs útjára. Leopardi esetében természetesen pusztán elméleti kérdésről beszélhetünk, amelynek erősebbek a filozófiai kötődései, mintsem a konkrét politikai cselekvésbe való átfordulás felé mutató intenciói: a hazafias helytállás gyakorlati megvalósulásának és az erkölcsi fejlődés kérdésének összekapcsolása, valamint a különböző ideológiák szolgálatába való helyezése a későbbi *risorgimentós* traktátusok jellemzője volt.

Ezzel összefüggésben Leopardi *risorgimentós*-hazafias kérdésekhez való hozzáállását változóan ítéli meg a kritika. Ieva és Invitto szerint egyértelműen a kor franciaellenes ideológiája uralja a korai, 1815-ös *Orazione agli Italiani in occasione della liberazione del Piceno* című, felfokozott hangvételű pamfletet. Az idegenellenes toposz, továbbá az olasz nép iránti szenvedélyes, de pesszimista

érzelmei megjelennek már az *All'Italia* és a *Sopra il monumento di Dante* című *canzoni civili*ben is. (Ieva 2002: 233-234; Invitto 2012: 125.) Ugyanakkor Leopardi ezen fiatalkori szárnypróbálgatásai inkább a vátesz szerepének pózáról szólnak – mintegy magukra öltve a foscolói mintát –, mintsem a *risorgimentós* lelkesedés mély megelégséről: a függetlenség és a szabadság eszméjének dichotómiája a dicső múlt és a szolgasorsú jelen szembeállításából születik, s mint ilyen áll műveinek középpontjában. (Polizzi 2021: 108.)

Mindazonáltal az ifjú Leopardi karrierje elején számos olyan témát érintett, amelyek a *Risorgimento* évtizedei során a kulturális és közéleti diskurzus részévé váltak. Nagy hatással volt rá a Pietro Giordanival folytatott levelezés, amely megerősítette abban, hogy Itália megdicsőítését az irodalom és a nyelv megújításán keresztül kell véghezvinni: az 1817. szeptember 21-i levelében Giordani Leopardit tökéletes olasz írónak (*perfetto scrittore italiano*) nevezi, akinek a legfőbb feladata, hogy tehetségével az irodalmon és a kultúrán keresztül a *nemzet* dicsőségének visszaállításán fáradozzon. (Caputo 2012: 21.) 1820-21-től kezdve még inkább e cél felé terelte irodalmi tevékenységét, ekkortájt ugyanis a társadalomról és Itáliáról való gondolkodásmódja koncepcionális fejlődésen megy keresztül. Mindez három olyan írásában csúcsonyult ki, amelyeken közel azonos időszakban dolgozott: a *Zibaldone* 1820-1824 körüli bejegyzései, az *Operette morali* (1824-től) és a *Discorso sopra lo stato presente dei costumi degl'Italiani* (1824-1826). E művekben ugyan számos, az olasz társadalmat (is) érintő kérdést vizsgált, ezeket nem a *risorgimentós* nemzetszemlélet keretei között tárgyalta. (Vigorelli 2019: 123-171.)¹ Noha a *Discorso* szövegében az *olasz nemzet* kifejezés meg is jelenik (Leopardi 2019: 35.), Leopardi nem definíciós igénnyel használja azt, így nem egységes népet, államot vagy kulturális közösséget ért alatta, hanem pusztán a félsziget lakóinak közösségét.

A *Discorso* címében megjelenő *costume*² kifejezés Leopardinál az erényes és becsületes alapokon működő cselekvést, a helyes értékrend gyakorlatban való tudatos alkalmazását jelenti. A szerző szerint az olaszok nem rendelkeznek az *erényes cselekvés* képességével, így nem létezik egységes olasz *nemzet* sem. Gioberti a *Del primato*ban éppen ellenkezőleg látja az olaszok helyzetét. A *primato* – mint kulcskifejezés, amely Leopardi művéhez hasonlóan a címben is megjelenik – olyan faktor, amely már az olaszok birtokában van, mintegy genetikai meghatározottságot jelent, amely alapot biztosít ahhoz, hogy a félsziget állampolgárai egy, a hitre alapuló közösséget képesek legyenek megformálni. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy – bár Gioberti traktátusának központi részét Itália dicsőítése képezi – a társadalom állapotának elemzése

¹ Ugyanakkor Vigorelli kísérletet tesz arra, hogy a *risorgimentós* nemzeti olvasattal hozza összefüggésbe Leopardi nézeteit.

² A Leopardi értekezéséhez kapcsolódó olasz terminusok, úgymint *costume*, *virtù*, *morale*, *Natura* stb. első említésüket követően magyarul szerepelnek a könnyebb követhetőség érdekében.

során kitér arra a tényre, hogy az olaszok túlságosan az *ozio*, a szellemi renyheség hatása alatt élnek:

[...] declinazione volontaria del genio nazionale, nell'indebolimento degli spiriti patrii, nell'eccessivo amore dei guadagni e dei piaceri, nella frivolezza dei costumi, nella servitù degli intelletti, nell'imitazione delle cose forestiere [...]. Chi impedisce i nobili e i ricchi di studiare e scrivere? [...] Chi obbliga i giovani gentiluomini a infemminire nell'ozio? (Gioberti 1845: 520.)

Gioberti az *erényes cselekvés* kapcsán szintén úgy vélekedik, hogy bár az olaszok rendelkeznek ezzel, nem a nemzet építésére, hanem léha elfoglaltságok művelésére használják fel, mindez pedig különösen az ifjú generáció hazafias nevelése szempontjából kártékony. Vagyis Gioberti esetében is kimutatható, hogy nem tartotta befejezettnek az olaszok erkölcsi fejlesztésének feladatát.

Silvana Patriarca szerint a nemzeti karakterből, amely a morális és mentális jellemvonások összességéből áll, egy nép objektív jellemzése olvasható ki. (Patriarca 2010: IX, XIX.) Ennek meghatározása a felvilágosodástól kezdve egyre fontosabbá vált az európai népek számára. A 19. század első harmadában az olasz nemzetkarakter-értelmezésben alapvető szerepe volt az *erényes cselekvésnek* és a népléleknek (*spirito del popolo*), ugyanis ezeken keresztül tartották lehetségesnek a közös múltból örökségként kapott, a néppel társítható erények felkutatását, valamint a bűnök és az *erkölcs* hiánya kiváltotta kritikát. (Patriarca 2010: XV.) Patriarca nemzeti karakterrel kapcsolatos elgondolását megtermékenyítőnek tartom a *Discorso* értelmezése és benne az *erényes cselekvés* kategória jelentésének megvilágítása szempontjából. A felvilágosodásban megszülető, majd az *Ottocento* első évtizedeiben, illetve a *Risorgimento* során kiteljesedő *néplélek* (Giannatale 2014: 252.)¹ koncepciója érdekes módon nem politikai értelemben volt hatással Leopardira, hanem sokkal inkább abban inspirálta, hogy az emberi közösségek fejlődését történelmi-metafizikai szempontból vizsgálja. Mindezek nyomán a *Discorsóban* rámutatott arra, hogy a régi értékek hátrahagyásával az olasz nép szükségszerűen híján van az erkölcsnek, az emberek nem tisztelik egymást és nincs összefogás közöttük. Éppen ezért szerinte nemhogy nemzetről, de még *társadalomról* sem lehet beszélni Itáliában.² Leopardi számára a társadalom olyan szervezett közösségi

¹ Azt a kapcsolatot jelöli, amely az egyének és a gyökereik szerinti közösség között fennáll. E kapcsolat létrejöttéhez számos tényező hozzájárulhatott, úgymint a földrajzi egység, az etnikum, a nyelv, a vallás, a kultúra, a törvények és a különböző intézmények, a szokások és az erkölcsök.

² “[...] è priva come l’altre d’ogni fondamento di morale, e d’ogni vero vincolo e principio conservatore della società [...]” (Leopardi 2019: 35-36.)

létformát jelentett, amelynek működését nem pusztán a törvények biztosítják, hanem az emberek kölcsönös egymást segítése. (Leopardi 2019: 27.)¹

Az összefogás hiányát a szerző nem a *Risorgimento* nemzetteremtő eszméjével összefüggésben fájlalja, hanem univerzális értelemben, azaz az emberiség természetes állapotától való eltávolodását látja benne: az *Operette morali* nyitódarabjában (*La storia del genere umano*) Leopardi azt mutatja be, hogy egykoron a „gyermeki” korban lévő emberiség számára ösztönös volt az összetartozás érzése, amelyet az illúziók elvesztésének időszakában felváltott a hatalomért folyó harc. Ennek következménye az *önszeretet* felülkerekedése bármilyen közösségteremtő érzelem felett. (Leopardi 2019: 9-28.) A *Zibaldone*-ban szintén megfogalmazza, hogy a *Természettől* való eltávolodás, a valódi társadalom kialakulásának elmaradása, illetve a *morale* (erkölcs) és a *virtù* (erény) hiánya, egyéni és közösségi szinten, egymással összefüggésben áll: “[...] la salvaguardia della libertà delle nazioni non è la filosofia nè la ragione, [...] ma le virtù, le illusioni, l’entusiasmo, in somma la natura, dalla quale siamo lontanissimi.” (Leopardi 1988: 62.) E gondolatok alátámasztják, hogy Leopardi társadalomról vallott nézetei nem csupán filozófiai és metafizikai fejtegetéseken alapultak, hanem alapvető fontosságúnak tartotta az embereket összekapcsoló magasabb rendű erő jelenlétét, amely kizárólag az emberiség természetes állapotában létezett. Ez utóbbi nélkül nincs *erkölcs*, nem alakul ki az a makulátlan társadalmi lelkület, amely garantálja az *erényes cselekvés* megszületését, vagyis a tudatos és az eszmei értelemben vett magasabb rendű emberi lét szerinti életet. (Puzzo 2019: 75-86.)² A *Természettől* távol azonban “Gli italiani hanno piuttosto usanze e abitudini che costumi.” (Leopardi 2019: 71.) Az *usanza*³ a körülmények és a világ változásának passzív elfogadása: mivel az egykori erkölcsi minták kiüresedtek, helyettük valódi tartalom nélküli, gépies szokások voltak jelen Itáliában. Ez az *erényes cselekvés* nélküli állapot kiszolgáltatottá tette az olaszokat, amelyre azonban nem az összefogás kialakításával reagáltak, hanem ellenkezőleg, még erősebb lett a széthúzás.

Az *erényes cselekvés* hiánya tehát nemcsak az egyének morális értékrendjére volt negatív hatással, hanem az egész közösségre, ezért Leopardi úgy vélte, hogy a társadalom fejlődésének elsődleges akadálya az egykori erények elhagyásában

¹ A *Discorso* e pontja, vagyis az emberek közötti összefogás mint a civilizált létforma megőrzésének és a *Természettől* való szembeszállás egyetlen lehetősége, a *La ginestrà*-ban megfogalmazott *social catena* gondolat előképe.

² Történelemfilozófiai szemléletében az *erény* összefügg az antik *vigore corporale* értékével: ahogy az utóbbi hanyatlani kezd, úgy az *erény* társadalmi szerepe is veszít jelentőségéből.

³ Leopardi poétikájában nem egyértelműen negatív kifejezés. A *Zibaldone*-ban több helyén az *atteggiamento*, az *abitudine* értelemben, neutrális jelentéssel szerepel (Leopardi 1921: 742, 1309, 1467.). Ugyanakkor egy ponton az *usanza* az *acceptare* igével is összefüggésben áll, amelynek egyik jelentése *sopportare*, vagyis valamilyen körülmény kénytelen elfogadása (Idem, 843.). A *Discorso*-ban ez utóbbi eset jelenik meg: a passzivitást sugalló *usanza* áll szemben az *erényes cselekvéssel*, vagyis az erkölcsös cselekedetekkel.

keresendő, amely ráadásul az olaszok legnagyobb vétkével, a honfitársak felé irányuló szándékos nemtörődömségével párosult. Az olasz társadalmat jellemző *disgregazione*, széthullás azonban nem képezi politikai diskurzus tárgyát Leopardinál, aki sokkal inkább az egyén és az emberi nem szellemi-lelki képességeinek és dicsőségének csorbulását látta az alkalmazkodás és az összefogás hiányában. (Bollati 2014: 140.) A *nép* és a *közösség* mint politikai-nemzetegyesítő erők ideálja a *Risorgimento* későbbi vívmánya volt, amely gondolat különösen Mazzini tevékenységét határozta meg. Szerinte az olaszok legfőbb bűne a túlzott mértékű individualizmusban fejeződött ki, amely valójában a *campanilismo*, a provincializmus szellemiségét jelentette az értelmezésében. Ez volt az a hozzáállás, amely évszázadok óta megosztotta Itáliát, gyűlöletet és sztereotípiákat teremtve a félsziget különböző államaiban, területein élő olaszok között. (Patriarca 2010, 18.)

Leopardi rendkívül tárgyilagos, távolságtartó az olvasóival, külső szemlélőként írja le Itália morális helyzetét. Igen negatív, sokszor gúnyos hangvételének oka, hogy meglátása szerint a terület a 19. századra elveszítette egykori dicsőségét és az általános morális deficit súlyos ellentéteket szült a társadalomban. Érvelésének kiindulópontjaként az *Ottocento* olasz társadalmát szembehelyezi az erényes és dicsőséges ősökkel, valamint a korabeli európai népekkel, az összehasonlítás alapján pedig azt a következtetést vonja le, hogy elkésérítő Itália erkölcsi állapota. A történelmi- és morálfilozófiai perspektívából szemlélte „*italiani*” és az antik aranykor leáldozásáról elmélkedő „én” közötti feszültség a költő pesszimista filozófiájában fog kiteljesedni. Mindenesetre e távolságnak több oka van. Leopardi az erkölcs és az *erényes cselekvés* nélküli Itáliát bukásra ítéltnek látja, nemcsak azért, mert a nép elhagyta az erényes tettek szerinti életet, hanem mert a félsziget területén idegen hatalmak voltak jelen évszázadokig, megakadályozva az egyedi olasz nemzetkarakter és az *erényes cselekvés* természetes kialakulását. (Leopardi 2019: 24.)

Ugyanakkor nem menti fel az olaszokat a probléma valódi felelőssége alól, hiszen a passzivitás és az *ignoranza*, a tudatlanság oltárán feláldozták az erények gyakorlását, az igazságot és a becsületet. Leopardi felfogásában tehát a társadalom összetartásának feltétele csakis az antik erényeken alapuló *erényes cselekvés* lehetett volna, amely Itáliával ellentétben megvolt például Franciaországban, Angliában és Németországban is, ahol a nép kölcsönösen felelősséget vállal egymásért. (Leopardi 2019: 27.) Leopardi ezt a formát *società strettá*nak (interakciós társadalom) nevezi (Leopardi 2019: 28.), amely csak negatív elemeiben fejlődött ki Itáliában, holott – ahogyan Amadeo Vigorelli megállítja – valójában pont ez lehetett volna a *Risorgimento* nagy előrelépése az által, hogy kialakítja a társadalom elit, vezető rétegét és az olaszok közötti szoros együttműködést. (Vigorelli 2019: 138-139). Az *interakciós társadalom* és az összefogás ezzel szemben lehetetlenné vált a társadalmi kohézió – korábban már kifejtett – tudatos elvetése miatt. Másrészt az is hozzájárult mindehhez, hogy az

olasz társadalomban túlságosan erősen volt jelen a *Zibaldone*-ban részletesen körbejárt *amor proprio* (önszeretet) jelensége, amely nemcsak azt jelenti, hogy az ember genetikai kódoltságából adódóan nem képes más javát a maga boldogulása elé helyezni, hanem azt is, hogy alapvetően “[...] non è destinato precisamente alla società [...]” (Leopardi 1988: 252.) Ez a gondolat még inkább hangsúlyozza Leopardinak a társadalomról és nemzetről vallott pesszimista nézeteit. Még ha a 19. század elejének korszellemre kedvezett volna is az olasz nép társadalmi egybeforrásztásának, és az olaszok meg is próbálkoztak volna az *erényes cselekvés* szerinti *interakciós társadalom* megteremtésével, akkor is eleve kudarcra lett volna ítélve a társadalmi kohézió kialakítása. Ugyanis Leopardi felismerte, hogy e kérdésben a *nemzet* kategóriáját felülírja egy sokkal általánosabb, az egész emberi nembe kódolt univerzális-természeti törvény, amely megakadályozza, hogy a közösség javáért hozott áldozatok váljanak az egyéni cselekvés motorjává az érdekek helyett.

Más népekkel szemben az olaszokat az is akadályozta a helyes társadalmi formák kialakításában, hogy az *interakciós társadalom* teljes hiánya és az *önszeretet* ereje a mindennapi kommunikációban is megjelent. A *Discorsó*-ban Leopardi kifejti, hogy az olaszok emberi kapcsolatait, a társalgási módját mindig is az jellemezte, hogy miképpen tudják a másikat *önszeretetében* megsérteni.¹ Az olaszok tehát legalább annyira az önhibájukból, mint a szerencsétlen külső történelmi körülmények miatt képtelenek az egység létrehozására. Nem törődnek az *opinione pubblica* morális elvárásaival, vagyis azzal, hogy az egyén milyen megítélés alá esik a társadalom részéről. (Leopardi 2019: 40.) Így aztán az olaszok egyik tartós karakterjegye az *indifferenza*, a közöny. Egyrészt tudatában vannak helyzetükkel, másrészt elfogadják, hogy sem erejük, sem bátorságuk nincs a változtatáshoz, ezért aztán a *disprezzo* és a *közöny* uralja a lelküket.

Konklúzióként elmondható, hogy Leopardi Itália népét úgy jellemzi, mint “[...] il più cinico di tutti i popolacci [...]” (Leopardi 2019: 51.) tekintve, hogy az antik *erkölcsöt* és *erényes cselekvést* a közjó lebecsülésének mentalitására (*freddo disprezzo*) cserélték. A 19. századra elveszítették a *Természet* és az *erény* szerinti fejlődést megalapozó tulajdonságokat. Leopardi *Discorsójának* egyik nagy tanulsága, hogy előrevetítette az 1861 utáni, az államszervezet szintjén egyesült, de kulturális, gazdasági, társadalmi és nyelvi (Nobili 2014: 188; Camarotto 2019: 90-91; Invitto 2012: 129-131.)² értelemben továbbra is fragmentált Itália problémáit. A honatyák számára a mű figyelmeztetésképpen állhatott: *erkölcs* és

¹ “[...] in Italia la principale [...] dote di chi vuole conversare, è il mostrar colle parole e coi modi ogni sorta di disprezzo verso altrui, l'offendere quanto più si possa il loro amor proprio [...]” (Leopardi 2019: 54.)

² Claudio Nobili szerint Leopardi a nyelvnek tulajdonította az egyetlen lehetséges módot, amellyel egy egységes *nemzet* létrejöhet. Az antik *facoltà linguistica* azonban a morállal együtt kiüresedett (erre mutat rá Camarotto és Invitto is), ráadásul Leopardi kifejtette, hogy egységes nemzet és haza nélkül nem lehet a *toscana fiorentino* használatát kieroszakolni.

amor patrio, vagyis hazaszeretet (Leopardi 1988: 317.)¹ nélküli nép nem nemzet, abból egységet kovácsolni lehetetlen. A *Risorgimento* későbbi évtizedeiben Manzoni, Pellico, Gioberti, Balbo és d’Azeglio tollából született traktátusok tematikája rávilágít arra, hogy az olaszok évszázados erkölcsi hanyatlásából származtatták jórészt a korabeli gondolkodók Itália a nemzetegyesítéssel összefüggő nehézségeit: eszerint Leopardi értekezése egyfajta önbeteljesítő jóslatként is olvasható a későbbi nemzedékek részéről.

Bibliográfia:

BOLLATI, G. 2014. *L’invenzione dell’Italia moderna. Leopardi, Manzoni e altre imprese ideali prima dell’unità*. Torino: Bollati Boringhieri.

CAMAROTTO, V. 2019. Virtù «solide» e virtù «apparenti». Note sul lessico morale di Leopardi tra Crestomazia e Pensieri. In: BUSSOTTI, A. CAMAROTTO, V. RICCA, S. (a cura di): *Il lessico delle virtù nella letteratura italiana ed europea tra Settecento e Ottocento*. Roma: Sapienza Università Editrice, 87-104.

CAPUTO, R. 2012. Il contributo di Leopardi al Risorgimento. In: MONTALI, E. (a cura di): *Leopardi, l’Italia, gli italiani*. Roma: Ediesse, 17-24.

GIANNATALE, F. 2014. Il principio di nazionalità un dibattito nell’Italia risorgimentale, *Storia e Politica*, VI, 2, 234-269.

IEVA, S. 2002. Amor di patria e misogallismo nel giovane Leopardi L’Orazione in occasione della liberazione del Piceno tra esercizio retorico e tradizione letteraria, *Italies* VI, 1, 233-258.

INVITTO, G. 2012. L’Italia come non-nazione nello “Zibaldone” di Giacomo Leopardi, *Segni e Comprensione* XXVI, 76, 124-135.

LEOPARDI, G. 1921. *Zibaldone di pensieri*. Firenze: Le Monnier.

http://www.letteraturaitaliana.net/pdf/Volume_8/t226.pdf (ultima consultazione: 20 aprile 2024)

LEOPARDI, G. 1988. *Tutte le opere. Vol. II*. Firenze: Sansoni.

LEOPARDI, G. 2018. *Operette morali*. Milano: Mondadori.

https://liberliber.it/opere/download/?op=2346210&type=opera_url_pdf (ultima consultazione: 21 aprile 2024)

LEOPARDI, G. 2019. *Discorso sopra lo stato presente dei costumi degli Italiani*. Milano: Garzanti.

NOBILI, C. 2014. Dal concetto di classicus a quello di auctor classicus all’“autorità”: le implicazioni linguistiche del *Discorso sui costumi degli italiani* di Leopardi. In: GRANDI, N.

NISSIM, M. TAMBURINI, F. VAYRA, M. (a cura di): *La nozione di classico in linguistica. Atti del XXXVIII Convegno della Società Italiana di Glottologia. Bologna, 24-26 ottobre 2013*. Roma: Il Calamo, 185-191.

PATRIARCA, S. 2010. *Italianità. La costruzione del carattere nazionale*. Roma-Bari: Laterza.

¹ A *Zibaldone* visszatérő témája a *hazaszeretet*, amely az antik világ által képviselt értéként jelenik meg. A széttagolt Itáliában értelmetlen a *hazaszeretet* csíráit keresni, mivel az csupán lokálisan érvényesül, nem képes az egész népre egységesen hatni: “[...] l’amor patrio (intendo delle patrie private) regna oggi in Italia tanto più fortemente e radicamente, quanto è maggiore [...] la piccolezza di ciascuna città, o terra, o provincia [...]” (Leopardi 1921: 792.)

- POLIZZI, G. 2021. Il „sistema dell’egoismo universale” e la condizione presente dell’Italia. In: NACCI, M. (a cura di): *Nazioni come individui. Il carattere nazionale fra passato e presente*. Firenze: Firenze University Press.
- PUZZO, G. 2019. «La più eroica delle virtù». Il lessico della pazienza nell’opera di Giacomo Leopardi. In: BUSSOTTI, A. CAMAROTTO, V. RICCA, S. (a cura di): *Il lessico delle virtù nella letteratura italiana ed europea tra Settecento e Ottocento*. Roma: Sapienza Università Editrice, 75-86.
- VIGORELLI, A. 2019. Portare la vita pazientemente: Leopardi e il libro morale. In: VIGORELLI, A. (a cura di): *La «pazienza» di Giacomo Leopardi. Agire e patire: analisi del sistema dello Zibaldone*. Milano: Mimesis, 123-171.